

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia 8 (2017)

ISSN 2082-0909

DOI 10.24917/20820909.8.2

Jan Pakulski

Zróżnicowanie językowe – wielojęzyczność – języki narodowe. Refleksje z perspektywy europejskiej

Różnorodność językowa w UE

Nauczanie języków ojczystych przebiega obecnie w Europie w zupełnie innych warunkach niż kilka dekad temu. Obecny kontekst kształtowany jest przez globalizację, integrację europejską oraz imigrację. Znajomość języków obcych staje się jedną z bazowych kompetencji niezbędnych do pełnego funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie.

Przywołując badania opinii publicznej, prowadzone na zlecenie Dyrekcji Generalnej Edukacji, Młodzieży, Sportu i Kultury Komisji Europejskiej (DG EAC), można powiedzieć, że ponad 98% Europejczyków szanse dla swoich dzieci widzi w nauce języków obcych¹.

Globalizacja rozszerza obszary wielojęzyczności. Celem UE jest zapewnienie obywatelom Unii umiejętności porozumiewania się w języku ojczystym oraz dwóch językach obcych. Cel ten został ustanowiony na szczycie europejskim w Barcelonie w 2002 roku i potwierdzony Komunikatem Komisji w 2008 roku². W komunikacie tym Komisja:

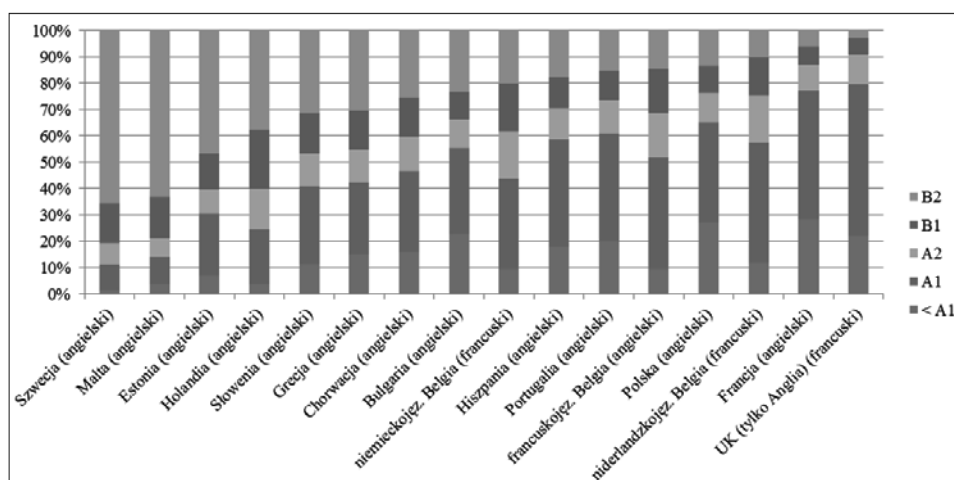
- postuluje, by przy pomocy istniejących programów i inicjatyw propagować zainteresowanie nauką języków, ocenę umiejętności językowych oraz dalej rozwijać programy nauczania dla tłumaczy ustnych i pisemnych,
- wspiera mobilność osób uczących się i pracujących, przekazuje wyniki badań nad umiejętnościami językowymi, zachęca do kreatywności i innowacyjności w aspekcie nauczania języków oraz stanowi platformę wymiany najlepszych praktyk dla zainteresowanych stron,
- zachęca do korzystania z napisów filmowych oraz propaguje obieg europejskich prac,
- wspiera projekty dotyczące technologii językowych i komunikacyjnych oraz transgraniczną współpracę administracyjną na rzecz zmniejszania podziałów językowych,

¹ *Europeans and their languages. Report, Eurobarometr specjalny 386, 2012, http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf.*

² *Wielojęzyczność – kapitał i zobowiązanie, Komunikat Komisji z 18 września 2008, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:ef0003&from=EN>.*

- pobudza propagowanie znajomości języków europejskich w krajach spoza UE dla wzmacniania więzi gospodarczych i kulturowych.

W 2011 roku Komisja zleciła pierwsze badanie kompetencji z zakresu języków obcych wśród uczniów szkół średnich. Badaniu poddano 16 systemów oświatowych w 14 krajach Europy. Wykres 1 ujmuje wyniki badania według Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego (ang. *Common European Framework of Reference for Languages*, CEFR) i wskazuje na duże różnice w stopniu opanowania języków obcych przez uczniów. Najwyższe wyniki osiągnęła Szwecja i Malta, a następnie Estonia i Holandia.

Wykres 1. Biegłość w czytaniu w języku obcym, wg poziomów CEFR, wśród uczniów ISCED2 i ISCED 3 w wybranych krajach Europy (2011)

Źródło: *First European Survey on Language Competences*, 2011³

UE w służbie ochrony języków narodowych

Globalizacja i integracja europejska nie oznaczają bynajmniej, że na ważności tracą języki narodowe. Unia Europejska, mimo rosnącej dywersyfikacji językowej w Europie, wspiera kultury narodowe, lokalne i mniejszościowe.

Rozważając znajomość języków ojczystych w Europie, trzeba wziąć pod uwagę szczególną sytuację związaną z wielojęzycznością naszego kontynentu. Wpływ na obecny stan zróżnicowania kultury miały długotrwałe procesy państwowotwórcze. Obecnie przyczynia się do niego globalizacja, która przełamuje jednojęzyczność społeczności, a także powojenna oraz nasilająca się w ostatnich kilku latach imigracja.

Wielojęzyczność narodów Unii Europejskiej powoduje, że w Parlamencie Europejskim funkcjonują 24 oficjalne języki, które są równoprawnymi, urzędowymi językami wspólnoty. Ważne dokumenty prawa wspólnotowego również publikowane

³ *First European Survey on Language Competences*, raport z badania przeprowadzonego przez *SurveyLang* na zlecenie Komisji Europejskiej, http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/languages/policy/strategic-framework/documents/language-survey-final-report_en.pdf.

są w 24 językach. Natomiast Komisja w codziennej pracy posługuje się angielskim, francuskim i niemieckim, które mają status języków roboczych. W trzech językach publikowana jest też większość oficjalnych dokumentów.

Warto jednak zwrócić uwagę na ciekawe przypadki szczególne, jak np. obecność w zestawie oficjalnych języków Unii irlandzkiego, który, posiadając duże znaczenie dla tożsamości i pielęgnacji dziedzictwa kulturowego Irlandii, jest językiem używanym przez mniejszość Irlandczyków. Warto zauważyć także brak języka luksemburskiego, jednego z trzech języków urzędowych Wielkiego Księstwa, bowiem nie wszystkie języki urzędowe państw członkowskich automatycznie stają się językami urzędowymi wspólnoty.

Unia Europejska, jak mówi o tym traktat, ma obowiązek zachowywać europejskie dziedzictwo językowe. Istnienie krajów wielojęzycznych, takich jak Belgia, Luksemburg, Hiszpania, Holandia, Finlandia, Malta, Irlandia, powoduje, że zadanie to nie jest łatwe. W Europie funkcjonuje bowiem jeszcze 60 innych języków żywych, o bardzo różnym zakresie i stopniu oficjalnego statusu. Charakter tych języków może być różny: są to języki mniejszości, lokalne, regionalne, jak np. kataloński, baskijski, galicyjski, prowansalski, bretoński, walijski, irlandzki oraz języki lapońskie (saamskie).

Silna obecność jednego języka w państwie bywa także pochodną centralizacji polityki kulturowej, przebiegającej w myśl hasła: jeden naród, jeden język.

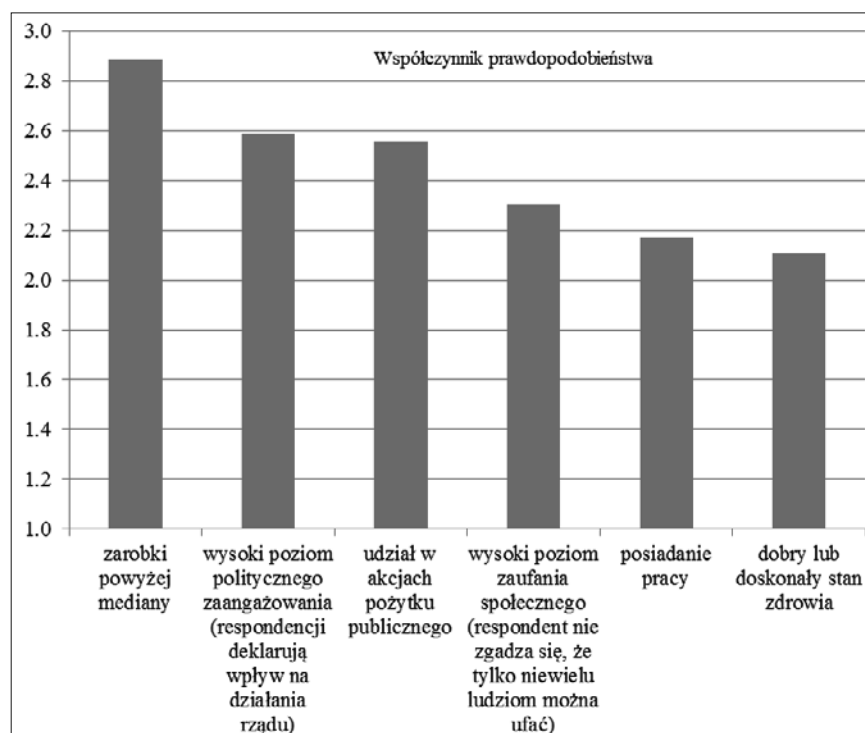
W tym zakresie ciekawe są przypadki Estonii i Łotwy, gdzie 25% mieszkańców używa języka rosyjskiego jako pierwszego. Warto też zauważyć, że mimo wieloletnich wysiłków edukacyjnych i polityki włączenia społecznego, wciąż stosunkowo niski status społeczny i polityczny mają w Europie użytkownicy języka romskiego.

Badania PISA i PIAAC – źródło wiedzy o pozycji języków ojczystych

Opanowanie języka urzędowego w danym kraju jest priorytetowe dla UE. Polityka wspólnoty koncentruje się zatem nie tylko na wielokulturowości, ale również na monitorowaniu znajomości języków ojczystych. Analizuje się ją w badaniach PISA, np. za pomocą testów czytania i interpretacji tekstu przeprowadzanych w języku nauczania. Analogicznym narzędziem służącym badaniu osiągnięć osób dorosłych w zakresie posługiwania się językami ojczystymi są między innymi analizy wyników badań PIAAC. PIAAC to Międzynarodowe Badanie Kompetencji Osób Dorosłych (w wieku 16–65) przeprowadzone w kilku etapach pod patronatem OECD, głównie między w latach 2008–2013, w sumie w 40 krajach na próbie 5000 osób w każdym kraju.

Jak wielostronny jest związek poziomu opanowania języka państwowego z osiąganiem zadowalającego poziomu życia i zdrowia przez obywateli Unii pokazuje wykres 2.

Wyniki badań obrazowane na wykresie 2 dowodzą znacznie zwiększonego prawdopodobieństwa (ponad dwukrotnie) posiadania pracy przez osoby, które w badaniu PIAAC osiągnęły wysoki lub bardzo wysoki wynik w czytaniu (poziom 4 lub 5) w porównaniu z badanymi, którzy wykazali się niskim lub bardzo niskim poziomem rozumienia tekstu (poziom 1 i poniżej).

Wykres 2. Wysokie wyniki w PIAAC a dobre wskaźniki społeczno-ekonomiczne

Źródło: PIAAC 2012⁴

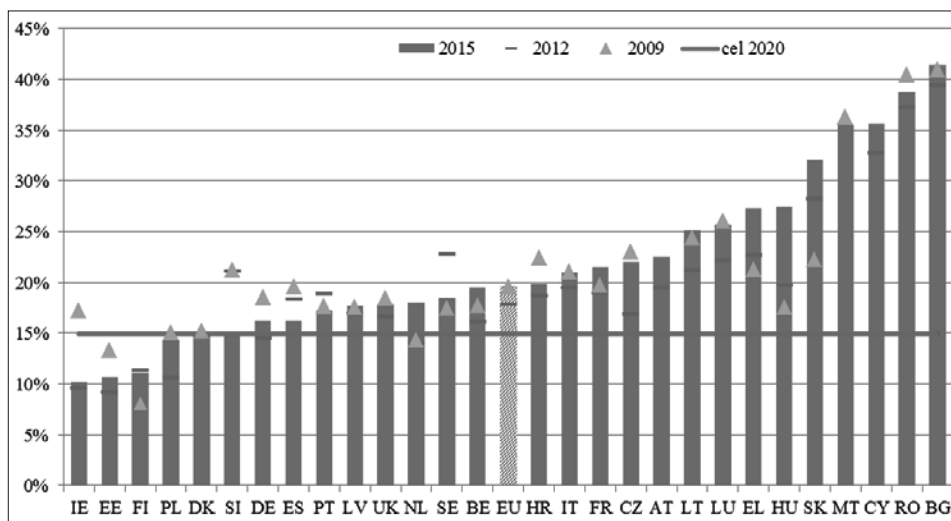
Komisja Europejska monitoruje również realizację badań nad kompetencjami matematycznymi, naukowymi i językowymi 15-latków (PISA). PISA (*Programme for International Student Assessment*) to badanie realizowane przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) w ramach Programu Międzynarodowej Oceny Uczniów. Jest to największe badanie edukacyjne prowadzone na skalę światową. Sprawdza ono stopień przygotowania 15-latków do dalszej edukacji, ale także dostarcza szczegółowych informacji z dziedziny tła społeczno-ekonomicznego, środowisk migracyjnych oraz języków używanych w domu.

UE stosuje wskaźnik „niskich wyników” ukazujący procentowy udział badanych w testach PISA, którzy nie osiągnęli bazowego *poziomu 2* w czytaniu i interpretacji tekstu, matematyce i wiedzy z zakresu nauk ścisłych.

Priorytetem i strategicznym celem UE jest stan, gdzie odsetek 15-latków z tak zdefiniowanymi najniższymi osiągnięciami nie będzie przekraczał 15% w danym kraju w którejkolwiek z powyższych trzech dziedzin. Wykres 3 przedstawia odsetek badanych uczniów, którzy nie osiągnęli *poziomu 2* w czytaniu i interpretacji tekstu.

⁴ *Skilled for life? Key Findings from the Survey of Adult Skills*, OECD 2013, http://www.oecd.org/skills/piaac/SkillsOutlook_2013_ebook.pdf.

Wykres 3 należy interpretować według następującej zależności: im niższa wartość procentowa, tym lepszy wynik kraju, ponieważ wartości pokazują odsetek najsłabszych uczniów. Zauważalna jest znaczna rozpiętość między krajami członkowskimi. Polska plasuje się na czwartym miejscu w UE. Wyprzedzając nas kraje z najniższym odsetkiem uczniów o słabych wynikach w czytaniu i interpretacji to Irlandia, Estonia i Finlandia.

Wykres 3. Ewolucja odsetek uczniów z niskimi wynikami w czytaniu i interpretacji w trzech ostatnich edycjach testów PISA

Źródło: PISA 2015, 2012, 2009⁵

Ważne z punktu widzenia polityki publicznej jest przeciwdziałanie znaczącym różnicom w wynikach między chłopcami i dziewczynkami. Wykres 4 przedstawia niepokojącą skalę tych różnic. Odsetek chłopców ze słabymi wynikami w czytaniu jest znacznie wyższy we wszystkich krajach UE.

Integracja migrantów jako zadanie polityki edukacyjnej w Europie

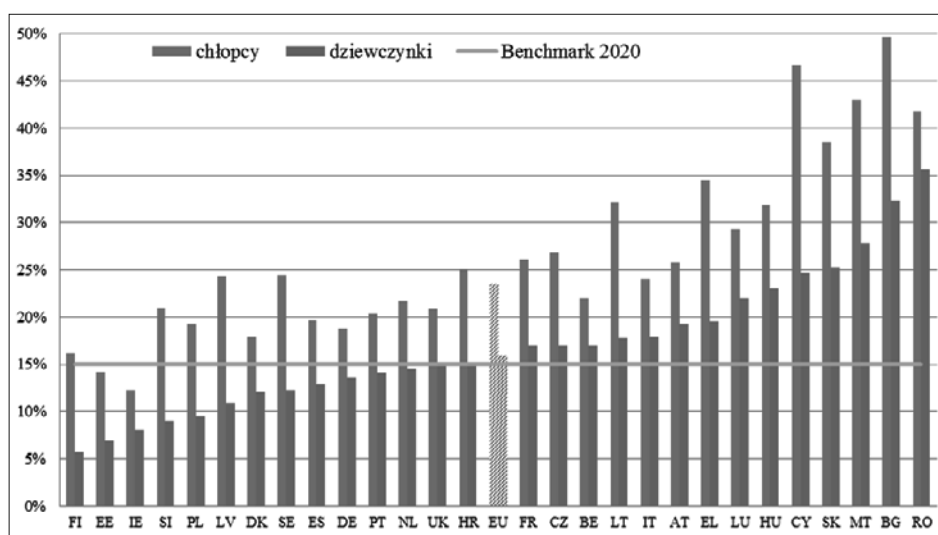
Kolejnym ważnym czynnikiem wpływającym na zmiany w funkcjonowaniu języków w Europie jest imigracja. Europa staje się coraz bardziej zróżnicowana pod względem narodowościowym:

- 4% mieszkańców UE to obywatele spoza UE (20 mln);
- w roku 2015 wydano w Europie 2,6 miliona zezwoleń pobytowych;
- miliony obywateli UE są imigrantami i mówią językiem krajów swojego pochodzenia jeszcze w trzeciej generacji. Zjawiska te obserwuje się na dużą skalę w mniejszościach tureckich w Niemczech oraz arabskich w Belgii i Francji.

Trzeba jednak zwrócić uwagę na istotne różnice w kształtowaniu polityki UE wobec migrantów wewnątrz UE oraz obywateli krajów spoza UE, czyli uchodźców

⁵ Por. *PISA 2015 EU performance and initial conclusions regarding education policies in Europe*, ec.europa.eu/education/sites/education/files/pisa-2015-eu-policy-note_en.pdf, s. 8.

i cudzoziemców, uciekających przed wojną lub w poszukiwaniu lepszego życia w Europie. Wobec tych drugich wspólnota prowadzi aktywną politykę integracji mającą na celu ułatwienie pełnoprawnego uczestnictwa w rynku pracy, życiu obywatelskim i kulturalnym kraju przyjmującego.

Wykres 4. Odsetek chłopców i dziewczynki osiągających niskie wyniki w czytaniu w badaniu PISA 2015

Źródło: PISA 2015, kalkulacje własne DG EAC⁶

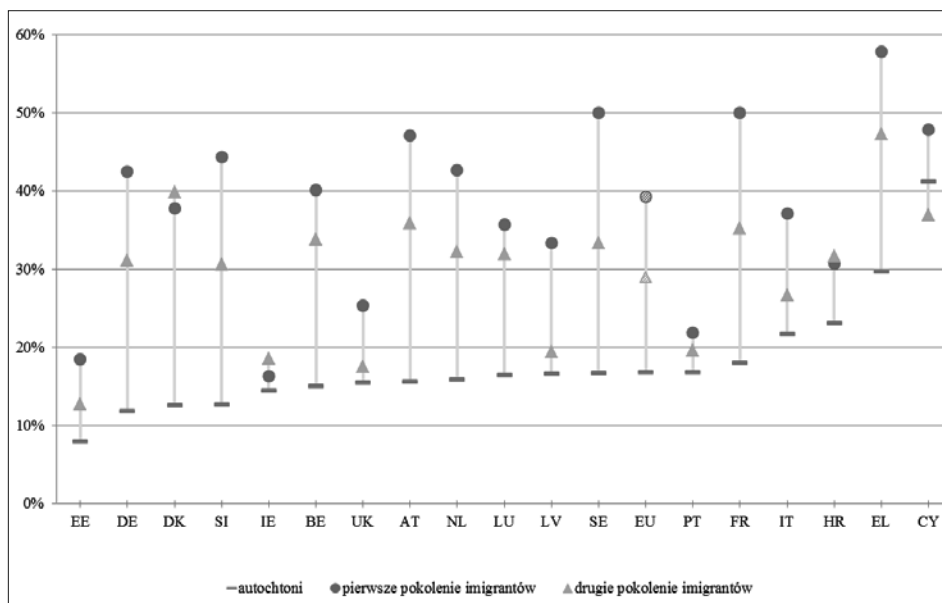
Jak pokazują badania DG EAC bycie imigrantem wiąże się z niższymi szansami edukacyjnymi, utrudnia socjalizację i naukę języka państwowego w szkole, naznacza brakiem kapitału społecznego. Często występuje w połączeniu z innymi problemami, takimi jak ubóstwo, niskie wykształcenie rodziców czy wychowywanie dzieci przez samotną matkę lub ojca.

Jak pokazuje wykres 5, dzieci imigrantów osiągają statystycznie znacznie niższe wyniki w nauce matematyki. Dla przypomnienia podkreślmy, że „niskie wyniki” w badaniu PISA definiowane są jako wynik poniżej bazowego poziomu 2. Z niewieloma wyjątkami, drugie pokolenie imigrantów osiąga lepsze wyniki niż pierwsze pokolenie, zbliżając się do wyników osiągniętych przez autochtonów.

Jak interwencja państwa może ułatwić imigrantom start i podnieść wyniki edukacyjne osiągnięte przez ich dzieci? Jak wynika z najnowszych badań DG EAC, bardzo skutecznym zabiegiem jest zatrudnianie nauczycieli obcego pochodzenia, gdyż swoimi postawami dostarczają wielu pozytywnych wzorców i lepszą komunikację w klasie⁷.

⁶ PISA 2015 EU performance and initial conclusions regarding education policies in Europe..., s. 12.

⁷ Por. Study on the Diversity Within the Teaching Profession with Particular Focus on Migrant and/or Minority Background, http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/study/2016/teacher-diversity_en.pdf.

Wykres 5. Procentowy udział uczniów o niskich wynikach z matematyki w badaniach PISA 2015 według statusu migracyjnego

Źródło: PISA 2015⁸

Po drugie, warto wdrażać specjalne programy edukacji przedszkolnej dla dzieci imigrantów oraz programy szkoleniowe dla nauczycieli, aby zmienić stereotypowe postawy wobec dzieci imigrantów.

Wnioski

Różnorodność językowa w Europie jest faktem, używanie kilku języków równolegle w wielu krajach Europy jest normą, globalizacja i konsumpcja kultury wkrótce zapewne nasili te procesy. Dlatego opanowanie języków obcych jest jedną z kluczowych kompetencji. Niemniej bardzo istotne jest dobre opanowanie języka narodowego/pierwszego/państwowego, który odpowiada za ogólne kompetencje i osiągnięcia w egzaminach końcowych w szkole. Dobra znajomość języka ojczystego pozytywnie wpływa także na późniejsze losy i udane projekty biograficzne młodzieży, co pokazują badania PIAAC. W szczególnym stopniu wymagania te dotyczą uczniów ze środowisk migracyjnych, którzy muszą pokonać barierę językową i rozmaite przejawy niedostatku ekonomicznego.

Bibliografia

Europeans and their languages. Report, Eurobarometr specjalny 386, 2012, http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf.

First European Survey on Language Competences, raport z badania przeprowadzonego przez SurveyLang na zlecenie Komisji Europejskiej, <http://ec.europa.eu/dgs/edu->

⁸ PISA 2015 EU performance..., s. 19.

education_culture/repository/languages/policy/strategic-framework/documents/language-survey-final-report_en.pdf.

PISA 2015 EU performance and initial conclusions regarding education policies in Europe, ec.europa.eu/education/sites/education/files/pisa-2015-eu-policy-note_en.pdf.

Skilled for life? Key Findings from the Survey of Adult Skills, OECD 2013, http://www.oecd.org/skills/piaac/SkillsOutlook_2013_ebook.pdf.

Study on the Diversity Within the Teaching Profession with Particular Focus on Migrant and/or Minority Background, http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/library/study/2016/teacher-diversity_en.pdf.

Wielojęzyczność – kapitał i zobowiązanie, Komunikat Komisji z 18 września 2008, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:ef0003&from=EN>.

The language diversity – the multilingualism – the vernacular. A reflection from the European perspective

Abstract

The author discusses the linguistic diversity in Europe and the linguistic policy of the European Union in supporting the development of mother tongues. The author analyzes the latest PISA and PIAAC research and underlines the importance of multilingualism for the cultural and social development of Europe. Recalled statistics shows the connection between the level of state language acquisition and the attainment of a satisfactory standard of living and health among EU citizens. On the other hand, the PISA studies serve to indicate the priorities and strategic goals of the European Union, seeking to reduce regularly the proportion of 15-year-olds with the weakest reading and interpretation achievements in national languages. Linguistic diversity in Europe forces the use of several languages in parallel, but it is very important to have a good mastering of the national language. The article proves that good language proficiency has a positive impact on the future successes and successful biographical projects of young people, as shown by PIAAC research.

Key words: Foreign language, mother tongue, education, multilingualism, language policy, European Union, PISA, PIAAC

Jan Pakulski został pracownikiem Komisji Europejskiej we wrześniu 2009 r. Przed objęciem tego stanowiska pracował przez 16 lat w Banku Światowym w Waszyngtonie, gdzie zajmował liczne stanowiska w dziale operacyjnym Banku, a także pełnił funkcje wiceprzewodniczącego wydziału zewnętrznego i operacyjnego. Posiada rozległe doświadczenie w zarządzaniu projektami, głównie w sektorach społecznych, zajmował stanowiska kierownicze, a także stanowiska doradcze związane z operacjami finansowanymi przez Bank w regionie Europy i Azji Centralnej. Przed wstąpieniem do Banku Światowego, pracował jako ekspert w dziedzinie rozwoju społecznego dla rządu niderlandzkiego, programu Phare Komisji Europejskiej, Rady Europy i innych agencji. Po ukończeniu studiów uniwersyteckich pracował jako dyrektor wykonawczy holenderskiej sieci międzynarodowej NGO i sieci organizacji pozarządowych, działającej w obszarze edukacji rozwojowej i sprawiedliwości społecznej, także w krajach rozwijających się. Jan Pakulski posiada stopień magistra ekonomii z warszawskiej Szkoły Głównej Handlowej oraz stopień doktora nauk humanistycznych Uniwersytetu Erasmus z Rotterdamu.